
PRENOVLJENA STALNA RAZSTAVA ČEBELARSKEGA MUZEJA V RADOVLJICI

282

Prijazno povabilo, ki je v nedeljo, 10. septembra 2000, vabilo na počastitev "praznika Čebelarskega muzeja", na odprtje prenovljene razstave edinega muzeja v Sloveniji, ki celovito zbira, proučuje in tudi razstavlja bogato slovensko čebelarsko dediščino, je verjetno marsikoga prepričalo, da si sicer težko pričakovani prosti konec tedna polepša z zanimivim kulturnim in estetskim doživetjem. Tudi sama sem si razstavo podrobno ogledala in s kolegico višjo kustodinjo Čebelarskega muzeja Ido Gnlišak pogledala tudi v zakulišje njenega dela. Zato prispevek ne govori samo o prenovljeni stalni zbirki; v uvodu sem podala kratek historiat Čebelarskega muzeja, kajti o zgodovini zanimanja za zbiranje čebelarske dediščine v osrednjih slovenskih muzejskih glasilih ne najdemo kaj dosti strokovnega gradiva. Drugi razlog, da sem se namenila podrobneje predstaviti to tematiko, pa izvira iz potrebe, da se etnologi iz slovenskih muzejev kljub pomanjkanju časa za pogostejša skupna srečanja bolje spoznamo, si med seboj izmenjamo informacije o zbirkah, za katere skrbimo, predvsem pa poskrbimo, da pride "dober glas o slovenski etnološki dediščini prav v deveto vas".

Čebelarski muzej je danes del javnega zavoda Muzeji radovljiške občine, ki ga je ustanovila Skupščina občine Radovljica leta 1963. Zavod, ki združuje kar pet specialnih muzejskih enot (Muzej talcev v Begunjah na Gorenjskem, Čebelarski muzej v Radovljici, Mestni muzej Radovljica, Kovaški muzej Kropa in Galerijo Šivčeva hiša), ima sedež na Linhartovem trgu 1 v Radovljici. Enota Čebelarski muzej, ki domuje na sedežu zavoda v baročni graščini v starem delu mesta, predstavlja bogato tradicijo gorenjskega in slovenskega čebelarstva, ki je v 18. in 19. stoletju pomenilo pomembno kmetijsko panogo.

Čebelarstvo se kot gospodarska dejavnost ukvarja z gojenjem čebel zaradi pridobivanja dragocenih prehrabnih in zdravilnih produktov: medu, voska, cvetnega prahu, matičnega mlečka, zadelavine (propolisa), strupa in oprasčevanja žužkocvetnic. Ker so čebele del narave, se mnogi z njimi ukvarjajo tudi iz ljubiteljskih nagibov.

Slovensko čebelarstvo ima dolgo tradicijo in svoje neizpodbitne nacionalne posebnosti. Če omenimo vsaj dve najbolj pomembni, sta to svetovno znana čebelja pasma kranjska čebela ali "Kranjska sivka" (*Apis mellifera carnica*), ki se odlikuje po izjemni nabiralni sposobnosti, in fenomen slovenske ljudske kulture – poslikane panjske

Pogled na enega od razstavnih prostorov pred... (foto: Miran Kambič, 2000)

...in po prenovi stalne zbirke v Čebelarstvu muzeju v Radovljici (foto: Tita Porenta, 2001).

končnice. Zaradi tega so slovenski čebelarji, ki so se leta 1897 združili v Slovensko čebelarsko društvo, začeli razmišljati o svojem muzeju. Sklep o ustanovitvi čebelarskega muzeja je dozorel leta 1925, poziv in navodilo za zbiranje čebelarskih predmetov pa je leta 1929, v osrednjem glasilu, Slovenskem čebelarju, objavil njegov urednik in čebelar Avgust Bukovec (1878–1965).

284 Zamisel in želja sta bili uresničeni šele po 2. svetovni vojni. Leta 1957 so se v Radovljici zaradi proučitve možnosti ustanovitve čebelarskega muzeja na pobudo Glavne združne zveze Slovenije sestali še predstavniki čebelarske organizacije, Kmetijskega inštituta iz Ljubljane, Pokrajinskega muzeja v Radovljici, Slovenskega etnografskega muzeja, Tehniškega muzeja Slovenije in radovljiške občine. Že iz te številne strokovne ustanovitvene eminenca je razviden nacionalni interes za ohranitev čebelarske dediščine, ki pa žal še po danes veljavnih pravilih igre na področju varovanja kulturne dediščine ni povsem priznan in uveljavljen. Največ zbiralcev je bilo doma prav v radovljiškem koncu, zato so za lokacijo muzeja izbrali Radovljico, ki je nudila razstavne prostore v stari graščini. Namen in naloge bodočega muzeja je predstavil ing. agronomije Jože Rihar. V prvi "zbirateljski fazi" je bilo zbrano gradivo na ogled le najavljenim skupinam čebelarjev. Končno so urejeno zbirko panjev, čebelarskega orodja, čebeljih preparatov in poslikane panjske končnice v štirih prostorih radovljiške graščine 3. julija 1959 slovesno odprli tudi za nestrokovno javnost. Ob otvoritvi sta o muzeju spregovorila zbiralec gradiva Valentin Razinger in predsednik upravnega odbora Čebelarskega muzeja prof. Stane Mihelič, od ustanovitve dalje strokovni sodelavec muzeja in eden tistih, ki so opozarjali, da mora imeti muzej vseslovenski značaj.

Muzej je stalno postavitev prostorsko in vsebinsko razširil spet leta 1973, ob dvestoletnici smrti prvega čebelarskega učitelja Antona Janše. Pod vodstvom tedanje ravnateljice Maruše Avguštin so v tem času od Zveze čebelarskih društev pridobili kar 350 panjskih končnic, privlačna pridobitev pa je bil tudi opazovalni panj z živimi čebelami, prvič predstavljen leta 1977. Najbolj zaslužni dotedanji sotrudniki muzeja so bili čebelarja Franc Resman in Valentin Benedičič (tedanji predsednik Zveze čebelarskih društev) ter prvi kustos in preparator Rudolf Rakovec. Naslednja novost je bila soba o apiterapiji, ki jo je muzej leta 1978 opremil s pomočjo biotičnega centra Medex.

Zadnje prenavljanje stalne čebelarske zbirke se je začelo v letu 1995. V tem času so po navodilih Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju prostore postopoma na novo preplekali in jim zamenjali pode, tako da ambient povsem ustreza podobi določenega časa. Za potrebe varovanja in razstavljanja muzejskega gradiva, predvsem eksponatov, so priredili novo osvetlitev vitrin in panojev. Pri prenovi stalne postavitve je kot arhitekt sodeloval Marjan Loboda, stari znanec in sodelavec slovenskih muzejev, ki je prostore in novo opremo oblikoval tako, kot si jo je vsebinsko zamislila kustodinja Ida Gnilšak. Novi prostori so svetli, kar jim daje občutek "prostranosti čebelje paše", pa vendar vanje dnevna svetloba ne prodira neposredno, ampak skozi tančico belih zaves, ki mimogrede služijo namesto klasičnega panoja. Muzej pa je žal zaradi prenizkih temperatur v januarju in februarju zaprt.

Sprehod po prenovljeni stalni zbirki pričnemo v večnamenskem prostoru, ki združuje sprejemni prostor za obiskovalce in muzejsko trgovinico. S tem je muzej poskrbel za

sodoben, urejen in profesionalen pristop do obiskovalcev. Tukaj kupimo vstopnice in dobimo osnovne informacije, muzejska trgovinica pa ponuja še med, izdelke iz voska, kopije poslikanih panjskih končnic, kataloge in razglednice. Estetsko in barvno zelo prijetno uglaseno »sprejemnico« pa bi morda veljalo izkoristiti še za kratko seznanitev nestrokovne javnosti o nastanku in razvoju zbirke, ki jo je muzej prikazal le ob praznovanju svoje štiridesetletnice. Krojače muzejske usode bi na ta način vedno znova opominjali na nacionalni pomen čebelarške dediščine, o čemer priča tudi veliko zanimanje za potujočo razstavo poslikanih panjskih končnic, s katero Čebelarški muzej že vse od leta 1978 gostuje po muzejih in galerijah v Beljaku, Kittseeju, na Dunaju, v Münchnu, Zürichu, Sondriu, Szombathelyju, Spittalu, Tolmezzu in Brixnu, nazadnje v Freisingu in Berlinu.

Vsebinsko je nova stalna razstava namenjena nestrokovni javnosti, torej tistim, ki se s čebelarstvom ne ukvarjajo profesionalno. Trije večji vsebinski sklopi zajemajo zgodovinski pregled zanimanja za čebelarstvo, naravoslovno predstavitev slovenske avtohtone pasme čebel in znamenite poslikane panjske končnice. Razstavljenega je le del gradiva, ki ga hrani Čebelarški muzej v Radovljici, kjer imajo sicer okrog 1400 predmetov, od tega okrog 600 poslikanih panjskih končnic, fototeko, specialno interno knjižnico in nekaj korespondenčnega arhiva.

Zgodovini čebelarjenja na Slovenskem sta namenjena prva muzejska prostora. Obdobje začetkov dejavnosti do sredine 19. stoletja zaznamujeta ključni osebnosti Anton Janša (rojen leta 1734 na Breznici, umrl leta 1773 na Dunaju, čebelar in slikar) in Peter Pavel Glavar (rojen leta 1721 v Ljubljani, umrl leta 1784 na Mirni, čebelar in gospodarstvenik, mecen). Vsebino, v katero se skozi tri nivoje poglobljenih tekstov v kar štirih jezikih (slovenščini, angleščini, nemščini in italijanščini) lahko sprehodi različno poučen obiskovalec, dopolnjujejo skrbno izbrani predmeti – razna orodja in panji, ki so bili v tem obdobju najbolj tipični in v splošni uporabi: korita, polklade za gojenje čebel doma, ležeči panji iz desk, koši, kranjiči, premični panji, matičnice... S pomočjo panoramskih slik gozda in ajdovega polja se seznanimo s prikazom gozdnega čebelarjenja in nekoč eno glavnih čebeljih paš.

Za čas od sredine 19. do sredine 20. stoletja sta pomembna svetovno znana trgovca s čebelami, njihova največja slovenska izvoznika, ki sta uveljavila kranjske čebele v svetu, Jan Strgar (rojen leta 1881 v Namškem Rovtu, umrl leta 1955 na Jesenicah) in Mihael Ambrožič (rojen leta 1846 v Mojstrani, umrl leta 1904 v Mojstrani) ter konstruktor panja Anton Žnideršič. Med razstavljenimi eksponati si ogledujemo že izpopolnjene panje in orodje za čebelarjenje. Lutka čebelarja, ki na nosilih prenaša panje, pripoveduje o nekdanji zelo razširjenem nomadskem načinu čebelarjenja na visokogorskih pašnikih v poletnem času.

Osrednji, najlepši prostor je namenjen predstavitvi bogate in najpomembnejše zbirke preko dvesto poslikanih panjskih končnic – prednjih deščic ljudskih panjev "kranjičev" in figuralnim panjem, od najstarejšega iz sredine 19. stoletja, pa do najmlajšega iz leta 2000. Tako končnice kot figuralni panji so predstavljeni na galerijski način, tako da si nepoznavalec težko predstavlja njihovo večpomenskost, poučimo pa se lahko o likovnih predlogah in uživamo v pestrosti motivov, ki nam pripovedujejo razne zgodbe. Sicer pa je o panjskih končnicah napisanih veliko znanstvenih in poljudnih razprav,

med drugim tudi katalog Pripovedi s panjev v dveh delih, ki ga je izdal Čebelarški muzej v Radovljici, v začetku leta 2001 pa je luč sveta zagledala obsežna publikacija Gorazda Makaroviča in Bojane Rogelj Škafar Poslikane panjske končnice, ki vsebuje tudi katalog celotne zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. Prav tako znanstveno obdelavo bi si želeli tudi o figuralnih panjih, ki po vsebinski in oblikovni raznolikosti prav nič ne zaostajajo za panjskimi končnicami.

Z biologijo čebel se seznanjamo s pomočjo slikovnega gradiva – mikro posnetkov in fotopovečav, zvokov iz panja, od spomladi do jeseni pa tudi z opazovanjem živega panja. Nazoren prikaz življenja in dela čebel, še posebej organiziranost čebelje družine ter njihovo sporazumevanje, je leta 1973 raziskal Karel von Frisch (1882–1892, avstrijski zoolog) in za to dobil Nobelovo nagrado za medicino.

286

Svečarska in medicinarska (lectarska) obrt, ki za svojo dejavnost uporabljata največ čebeljih produktov, sta v zbirki predstavljeni skozi svoje izdelke: sveče, votivne figurice, lectova srca (dražgoški kruhek), medenjake (loški kruhek) in modele za njihovo izdelovanje. Zanimivi so predmeti, na katerih se lik čebele pojavlja kot simbol: slovenski kovanec za 50 stotinov, medalje, podeljene v čebelarstvu in drugih panogah, obveznice Občine Radovljica... Čebele krasijo tudi fasado radovljiških denarnih zavodov in Academie Operosorum v Ljubljani, kot skupni emblem vseh akademikov.

V sklop vsebinske dopolnitve prejšnje stalne postavitve spadata tudi prerez dela čebelnjaka v naravni velikosti z orodjem, ki ponazarja sodobno čebelarjenje, in velika preglednica opravil čebelarja skozi celo leto.

Védenje o čebelarstvu se stalno izpopolnjuje. Žal omejene razstavne prostorske kapacitete vsega znanja ne omogočajo posredovati v tej obliki, zato jih v muzeju predstavljajo na občasnih razstavah. Tako so že pokazali fotografije in akvarele čebelnjakov na Slovenskem, svečarstvo kot obrt in simboliko čebele, kopije panjskih končnic, lesene modele za male kruhke, izdelke iz voska, delo čebelarskih krožkov na osnovnih šolah, predstavili so manjša čebelarska podjetja...

S pomočjo leta 1998 ponatisnjenega muzejskega kataloga si lahko poglobimo znanje o razstavljeni čebelarski dediščini. Za šolske skupine so pripravljene pedagoški listi, pa tudi ostala pedagoška ponudba je pestra. Pomanjkanje prostora so v Čebelarskem muzeju prav posrečeno rešili z amfiteatralnim odrom za obiskovalce, s katerega si na velikem ekranu lahko ogledajo video posnetke čebeljih paš ali računalniško multivizijsko različico razstave. Poleg kataloga bi bila s to vsebino dobrodošla še elektronska varianta na CD romu. Za najmlajše je v sosednji rotundi pripravljena njihova različica čebeljega življenja in dela iz knjižice Iz dnevnika čebelice Medke.

Ker muzej nima primerne prostora za izvedbo delavnic, le-te organizirajo na terenu, predvsem v sodelovanju z osnovnimi šolami, kjer delajo svečke s pomakanjem stenja v vosek in z uporabo modelčkov in poslikavajo panjske končnice. Priložnosti za sodelovanje na krajevnih praznikih, kot je npr. kresovanje na gradu Kamen, pa tudi ne zamudijo. Tako so v okviru priložnostne delavnice na podlagi dramske uprizoritve znane pesnitve o Pegamu in Lambergarju poslikavali "panjske končnice" s prizori boja med glavnima junakoma. Sodelovanje poteka tudi s Knjižnico A. T. Linhartarja na njenih urah pravljic.

Poleg nekaterih etnoloških vsebin, ki jim lahko sledimo v okviru zgodovinskega razvoja uporabe posameznih orodij in zgodb s panjskih končnic, kustosinja Ida Gnilšak in Čebelarke muzej načrtujeta njihovo širjenje v nove prostore, v katerih bodo skupaj s čebelarji uredili tisti del zbirke, ki se nanaša na razvoj oz. preoblikovanje posameznih panjev, kot rezultat raznolikega lokalnega tehnološkega znanja čebelarjev, ki se ni uveljavil v splošni rabi. Bolj etnološke teme, ki še čakajo na predstavitev, so tudi ljudsko verovanje v čebelarstvu, znanje o zdravljenju s čebeljimi pridelki, pregovori o čebelah in njihovem napovedovanju vremena in podobno, o čemer je bilo nekaj že napisanega (npr. Gnilšak, Ida: Običaji in verovanja v slovenskem čebelarstvu, v: Človek in čebela /Der Mensch und die Biene/, Ljubljana, Dunaj 1989; Gnilšak, Ida: Čebela kot simbol; Štefancič, Zvonka: Specialna olimpiada z zaščitnim znakom čebelice, zloženska, Muzeji radovljiške občine – Čebelarke muzej, Radovljica 1994).

Gnilšakova skrbno zbira informacije tudi o ostalih čebelarških zbirkah po Sloveniji. Poslikane panjske končnice zbirajo tudi v nekaterih drugih slovenskih muzejih (Slovenski etnografski muzej, Gorenjski muzej v Kranju, Loški muzej v Škofji Loki, Kamniški muzej, Dolenjski muzej, pokrajinski muzeji v Mariboru, Celju in Slovenj Gradcu), vendar jih ne razstavljajo. Velike zbirke se nahajajo še v Deželnem muzeju v Celovcu, v nekaterih narodopisnih muzejih v Gradcu, na Dunaju, v Bazlu, v pariškem Musée de l'Homme in še drugod. Celoto zbranih primerkov nenazadnje zaokrožujejo tudi nekateri zasebni zbiralci, za katere je potrebno popisati register premične dediščine. Na ta način se je v dokumentaciji Čebelarkega muzeja v Radovljici zbralo ogromno gradiva za poglobljene študijske potrebe.

V letu 2003 svetovna čebelarke zveza Apimondia v Ljubljani sklicuje svetovni čebelarke kongres. To bo vsekakor priložnost, da se premični čebelarke dediščini pridruži tudi nepremična. Skansen z najbolj tipičnimi čebeljnaki načrtujejo na Brdu pri Lukovici. Gnilšakova bo ob tem imela pred sabo še veliko in obsežno nalogo – sestaviti topografijo vseh slovenskih čebeljnakov.

Čebelarke muzej v Radovljici ima kaj pokazati. Štiridesetletna prizadevanja za zbiranje, ohranjanje, obdelovanje in razstavljanje čebelarke dediščine so obrodila sadove in narekujejo nadaljnje delo. Razstavo bo v prihodnosti potrebno vsebinsko širiti ali zamenjati s sodobnejšim muzejskim kontekstom, ki bo vključeval tudi teme iz sedaj še občasnih razstav, in predstavitev vloge čebele v našem vsakdanjem življenju. Interpretacij gradiva je lahko nešteto, odvisne pa so od tega, kaj kustos želi sporočiti in kakšne možnosti ima. Za razliko od prvih let, ki so bila splošni podpora vsestranskemu muzejskemu delu bolj naklonjena, so danes prizadevanja muzeja za sodelovanje s čebelarji na terenu in Čebelarke zvezo precej bolj načrtna, vendar se tudi na tem področju pozna recesija zavesti o ohranjanju dediščine. Morda bo potrebno kaj kmalu ubrati druga pota za pridobivanje dragocenega gradiva tudi o sodobni čebelarke dediščini še kje drugje.

VIRI IN LITERATURA

- ADAMIČ, France: Bukovec, Avgust, v: Enciklopedija Slovenije 1, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987, str. 405.
- ČEVC, Emilijan, GNILŠAK, Ida: Pripovedi s panjev, Katalog potujoče razstave panijskih končnic, Čebelarški muzej, Radovljica 1992.
- ČEBELARSKI MUZEJ od začetkov do 1999, tipkopis, Čebelarški muzej v Radovljici.
- ČEBELARSKI MUZEJ v Radovljici, Katalog ob stalni razstavi, Muzeji Radovljiške občine, Radovljica, ponatis 1998.
- FRISCH, von Karl: Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1988, str. 295.
- GNILŠAK, Ida: Pripovedi s panjev, Izbor motivov iz zbirke Čebelarskega muzeja, Čebelarški muzej, Radovljica 1995.
- MANČEK, Marjan: Iz dnevnika čebelice Medke, Didakta in Muzeji radovljiške občine, Radovljica 1997.
- MIHELIČ, Stane, ČEVC, Emilijan: Glavar, Peter Pavel, v: Enciklopedija Slovenije 3, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, str. 232–233.
- NEZNANO iz depoja, znano iz zbirke, Čebelarški muzej ob 40-letnici ustanovitve, zloženka, Radovljica, julij 1999.
- PORENTA, Tita: Terenski zapiski, december 2000.
- PRAPROTNIK, Katja: Pedagoške delavnice Čebelarskega muzeja, Argo 43, št. 1, Ljubljana 2000, str. 151–152.
- RIHAR, Jože: Čebelarstvo: v: Enciklopedija Slovenije 2, Mladinska knjiga, Ljubljana 1988, str. 104–105.
- RIHAR, Jože: Janša, Anton, v: Enciklopedija Slovenije 4, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990, str. 267.
- VABILO na odprtje razstave Čebelarskega muzeja v Radovljici, september 2000.

Tita Porenta